

ความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครู และผู้เรียนที่มีต่อบทบาทพระสงฆ์สอนศีลธรรม
ในโรงเรียน ในจังหวัดสุรินทร์

The Satisfaction of Administrators, Teachers, Learners to the Project of Buddhist
Monks Teaching in Schools : A Case Study in Surin Province Area

พระครูสุนทรลีลวัฒน์ (บัญญัติ สีสาวโร)

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์
Chotniphitphon9999@gmail.com

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีจุดประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาระดับความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครู และผู้เรียน ที่มีต่อบทบาทของพระสงฆ์สอนศีลธรรมในโรงเรียน ในจังหวัดสุรินทร์ 2) เปรียบเทียบ ความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครู และผู้เรียน ที่มีต่อบทบาทของพระสงฆ์สอนศีลธรรมในโรงเรียน ในจังหวัดสุรินทร์จำแนกสถานภาพ ตามเพศ อายุ และระดับการศึกษา 3) ศึกษาข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ เพื่อนำไปพัฒนาการปฏิบัติงานของพระสงฆ์สอนศีลธรรมในโรงเรียน ในจังหวัดสุรินทร์

ผลการศึกษาพบว่า

1. ระดับความพึงพอใจของผู้บริหาร ครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทของพระสงฆ์สอนศีลธรรมในจังหวัดสุรินทร์ พบว่า โดยภาพรวม ผู้บริหาร ครูและนักเรียนผู้ตอบแบบสอบถาม มีความพึงพอใจต่อพระสงฆ์สอนศีลธรรมในโรงเรียน อยู่ในระดับมาก เรียงจากมากไปหาน้อย คือ ด้านคุณลักษณะของครู ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ด้านการวัดผลและประเมินผล ด้านสื่อการสอน ด้านการกำหนดเนื้อหาวิชา และด้านวิธีการสอน

2. เปรียบเทียบความพึงพอใจของผู้บริหาร ครู และนักเรียนที่มีต่อพระสงฆ์สอนศีลธรรมในโรงเรียนจังหวัดสุรินทร์ จำแนกตาม สถานภาพ เพศ อายุ พบว่ามีความพึงพอใจไม่แตกต่างกัน และจากผลการวิเคราะห์ตัวแปรรายด้าน พบว่าด้านคุณลักษณะทั่วไปของครู ด้านการวัดผลประเมินผล ด้านการกำหนดเนื้อหาวิชา ด้านวิธีการสอน ด้านสื่อการสอน และด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน มีความพึงพอใจไม่แตกต่างกัน

3. ข้อเสนอแนะของผู้บริหาร ครู และนักเรียนที่มีต่อพระสงฆ์สอนศีลธรรมในโรงเรียน 6 ด้าน โดยส่วนมากเห็นว่าโครงการพระสงฆ์สอนศีลธรรมในโรงเรียนเป็นโครงการที่ดี ควรให้มีโครงการนี้ต่อไป เพราะพระสงฆ์ที่สอนนั้นเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ ซึ่งผู้วิจัยถือว่าเป็นผลลัพธ์ที่ดีและน่าพอใจเป็นอย่างยิ่ง

คำสำคัญ : ความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครู และผู้เรียน. บทบาทพระสงฆ์สอนศีลธรรม

Abstract

The purpose of this thesis is to study 1) the level of satisfaction of school administrators, teachers, and students with the roles of the moral teaching in school. In group. 2) compare the satisfaction of school administrators, teachers and students, with the roles of the moral teaching in the school in Surin province which classified status by gender, age and education. 3) to study the comments. Suggestions for the development operations of the moral teaching in schools in the Surin Province.

The study found that

1. The satisfaction level of management, Teachers and students with its around the role of the moral teaching in Surin Province, find its overall administrators, teachers and Learners consumer answered the questionnaire. Satisfaction ratings with the moral teaching in the school is its high ranked from high to find its, is its characteristics of teachers, Its activities, Its measurement and evaluation of its educational work its work determining the content and its the way of teaching.

2. Compare the assumption satisfaction of administrators, teachers and students of the Bible moralistic in Surin province, classified by sex, age, educational qualifications were not satisfied with the different quantities. The results of the analysis of the Translation of the the Chad found that the characteristics of the teacher, And the evaluation result Students differ the satisfaction' statements are statistically significant at the 0.05 level determining the content. The teaching methods, The medium of instruction, And the activity of teaching, No differences were satisfied different.

3. recommendations of administrators, teachers and students with the ' the role of morality in schools. The research study analyzed the satisfaction of the management, Teachers and students in the role of morality in schools the analysis of information was to determine the frequency percent of the Average (Mean) and standard deviation' (Standard Deviation) found that ' both overall and in the in much the same. The researchers considered the result of the great secret and the less satisfactory is the most. However, there are some in different parts of the executives, Teachers and students of the digestibility to comment on the issue obstacles

Keywords : The Satisfaction of Administrators, Teachers, Learners to the Project of Buddhist Monks Teaching

บทนำ

ปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงทางสังคมก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาระดับปัจเจกชน (Individual problem) และระดับสังคม (Social problem) อาทิ ปัญหายาเสพติด ปัญหาอาชญากรรมและความเสื่อมถอยทางด้านคุณธรรมและจริยธรรมที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของคนไทย ดังที่พระราชวรมนู (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาสังคมใน “มิติใหม่ของการพัฒนาจิตใจ” (สภาพสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย. 2528 : 56) เน้นการพัฒนาวัตถุมากเกินไป ส่วนการพัฒนาจิตใจนั้นตกต่ำไม่สมดุลกัน ฉะนั้นนับว่าการพัฒนาได้ผิดพลาดไปแล้ว ต้องหันมาพัฒนาจิตใจกันให้มาก เพื่อที่จะได้ลดปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม และความเสื่อมทางศีลธรรม โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันที่ทุกฝ่ายต่างเรียกร้องให้เกิดคุณธรรมจริยธรรมขึ้นในสังคม

จากสภาพวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมไทยที่ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงภายใต้กระแสสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ทำให้เกิดภาวะสับสนในวิถีชีวิต ค่านิยม และภูมิคุ้มกันทางสังคม ลดลง จนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรม คือละเลยคุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรม ซึ่งปัญหาเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อเด็ก เยาวชน นักเรียน นักศึกษาให้หลงผิดและมีพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปในทางไม่พึงประสงค์ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องเร่งด่วนในการปลูกฝังกล่อมเกลียดด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันชีวิต ให้มีสำนึกผิดชอบชั่วดี มีสติพิจารณาไตร่ตรอง มีจิตใจผ่องใสและมีพลังใจที่เข้มแข็ง

โครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จึงถือกำเนิดขึ้นและเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปีงบประมาณ 2546 โดยข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) ระหว่าง กระทรวงวัฒนธรรมกับ กระทรวงศึกษาธิการ ในการสนับสนุนให้พระภิกษุสงฆ์เข้าไปสอนในโรงเรียน ทั้งระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอาชีวศึกษา ซึ่งในระยะแรกรัฐบาลได้จัดสรรงบประมาณให้กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม จำนวน 10,000,000 บาท เพื่ออุดหนุนเป็นค่าใช้จ่ายพระที่เข้าไปสอนในสถานศึกษา ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค จำนวน 800 รูป โดยมีวัตถุประสงค์แรกเริ่มคือ เพื่อจัดพระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถ ทั้งในด้านปริยัติและปฏิบัติเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ ให้นักเรียนระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา และระดับอาชีวศึกษา ให้นักเรียน นักศึกษา มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมของพระพุทธศาสนา เป็นผู้มีความรู้คู่คุณธรรม สามารถนำความรู้และคุณธรรมไปบูรณาการ พัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างเหมาะสมและมีความสุข ในปีงบประมาณ 2551 คณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ 5 มิถุนายน 2550 ให้โอนงบประมาณ โครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนไปตั้งที่กระทรวงศึกษาธิการ พร้อมทั้งมอบหมายให้มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นผู้รับผิดชอบหลักในการดำเนินโครงการ และทางมหาวิทยาลัยได้มอบหมายความรับผิดชอบโครงการฯ แต่ละจังหวัดให้วิทยาเขตรับผิดชอบเป็นจังหวัดไป

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบดำเนินโครงการฯ ในเขตพื้นที่จังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์ โดยได้ตั้งศูนย์ประสานงานจังหวัด เพื่อแบ่ง

สรงานรับผิดชอบในการดำเนินโครงการฯ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจัดพระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถทั้งในด้าน ปริยัติ ปฏิบัติ เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ให้แก่แก่นักเรียนในระดับชั้นประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอาชีวศึกษา ปัจจุบันมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตสุรินทร์ ได้รับผิดชอบดำเนินโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มาเป็นเวลา 6 ปีแล้ว (พ.ศ.2551– พ.ศ.2557) โดยมีพระสอนศีลธรรมในความรับผิดชอบดูแลจำนวนทั้งสิ้น 910 รูป แบ่งเป็นพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนเขตจังหวัดสุรินทร์ จำนวน 428 รูป ใน 385 โรงเรียน และพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนเขตจังหวัดบุรีรัมย์ จำนวน 482 รูป ใน 453 โรงเรียน (วิทยาเขตสุรินทร์. 2556 : 75)

ผู้วิจัยเห็นว่ามีความจำเป็นที่จะต้องทำการวิจัยถึงความพึงพอใจของผู้บริหาร ครู และผู้เรียน ที่มีต่อพระสงฆ์ที่เข้าไปสอนศีลธรรมในโรงเรียน โดยผู้วิจัยมุ่งศึกษาความพึงพอใจของผู้บริหาร สถานศึกษา ครู และผู้เรียน ที่มีต่อบทบาทของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนเฉพาะในเขตจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งผลของข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิจัยนี้ จะได้นำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ ในด้านการปรับปรุง และพัฒนาประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนให้เกิดประสิทธิผลยิ่งขึ้นในโอกาสต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครู และผู้เรียน ที่มีต่อบทบาทของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จังหวัดสุรินทร์
2. เพื่อเปรียบเทียบ ความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครู และผู้เรียน ที่มีต่อบทบาทของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จังหวัดสุรินทร์จำแนกสถานภาพ ตามเพศ อายุ และระดับการศึกษา
3. เพื่อศึกษาข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะเพื่อนำไปพัฒนาการปฏิบัติงานของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ในจังหวัดสุรินทร์

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) ที่มุ่งศึกษาความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครู และผู้เรียน ในโรงเรียนที่มีพระสอนศีลธรรม ในเขตจังหวัดสุรินทร์ ในโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ในความรับผิดชอบของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ และเพื่อเปรียบเทียบความความพึงพอใจของผู้บริหารครู และนักเรียนเกี่ยวกับบทบาทของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประชากรในการวิจัยครั้งนี้คือ ผู้บริหารสถานศึกษา ครู และผู้เรียน ในโรงเรียนที่มีพระสอนศีลธรรมในเขตจังหวัดสุรินทร์ ในโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนในความรับผิดชอบของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ จำนวน 385 โรง

มีประชากรรวมทั้งสิ้นจำนวน 41.645 คน จำแนกเป็นผู้บริหารสถานศึกษา จำนวน 385 คน ครู จำนวน 385 คน และผู้เรียน จำนวน 40.872 คน กลุ่มตัวอย่าง ในการวิจัยครั้งนี้คือ ผู้บริหารสถานศึกษา ครู และผู้เรียน ในโรงเรียนที่มีพระสอนศีลธรรม ในจังหวัดสุรินทร์ ในโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนในความรับผิดชอบของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ สุ่มตัวอย่างโดยวิธีแบ่งชั้น (Stratified Sampling) และกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้โปรแกรมคำนวณหาขนาดของกลุ่มตัวอย่างของฮานินท์ ศิลป์จารุ อาจารย์ประจำสาขาวิชาธุรกิจอุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ (ฮานินท์ ศิลป์จารุ.2551: 57-59) ที่ช่วงความเชื่อมั่น 75 % ค่าความคลาดเคลื่อน 5 % ได้กลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 381 คน จำแนกเป็นผู้บริหารสถานศึกษา 70 คน ครู 70 คน และผู้เรียน 241 คน ผู้วิจัยทำการสุ่มกลุ่มตัวอย่างโดยวิธีแบ่งชั้น (Stratified Sampling) เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้

สรุปการวิจัย

การศึกษาเรื่อง ความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครู และผู้เรียน ที่มีต่อบทบาทพระสงฆ์สอนศีลธรรมในโรงเรียน ในจังหวัดสุรินทร์ สรุปได้ดังนี้

ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่าข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถามมีรายละเอียดดังนี้ ด้านสถานภาพ พบว่ามีผู้บริหารจำนวน 70 คน ครูจำนวน 70 คน คิดเป็นร้อยละ 18.4 นักเรียนจำนวน 281 คน คิดเป็นร้อยละ 63.3 ด้านเพศ พบว่า ผู้บริหารที่เป็นเพศชาย จำนวน 57 คน คิดเป็นร้อยละ 81.4 ผู้บริหารที่เป็นเพศหญิง 13 คน คิดเป็นร้อยละ 18.6 ผู้ตอบแบบสอบถามที่เป็นครู เพศชายจำนวน 35 คน คิดเป็นร้อยละ 50.0 ที่เป็นเพศหญิง 35 คน คิดเป็นร้อยละ 50.0 ผู้ตอบแบบสอบถามที่เป็นนักเรียน เพศชาย 123 คน คิดเป็นร้อยละ 49.0 ด้านอายุ พบว่า ผู้บริหาร ที่เป็นเพศชาย ช่วงอายุ 30-39 จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 75.0 ที่เป็นเพศหญิง 1 คน คิดเป็นร้อยละ 25.0 คน ช่วงอายุ 40-49 เพศชายจำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 55.6 ที่เป็นเพศหญิง 15 คน คิดเป็นร้อยละ 53.6 ช่วงอายุ 50-59 เพศชาย 49 คน คิดเป็นร้อยละ 86.0 ที่เป็นเพศหญิง 8 คน คิดเป็นร้อยละ 14.0 ครู เป็นเพศชาย ช่วงอายุระหว่าง 20-29 จำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 45.5 เพศหญิง 6 คน คิดเป็นร้อยละ 54.5 ช่วงอายุ อายุ 30-39 เพศชาย 8 คน คิดเป็นร้อยละ 42.1 เพศหญิง 11 คน คิดเป็นร้อยละ 57.9 ช่วงอายุ 40-49 เพศชายจำนวน 13 คน คิดเป็นร้อยละ 46.4 ที่เป็นเพศหญิง 15 คน คิดเป็นร้อยละ 53.6 ช่วงอายุ 50-59 เพศชาย จำนวน 9 คน คิดเป็นร้อยละ 75.0 ที่เป็นเพศหญิง 3 คน คิดเป็นร้อยละ 25.0 นักเรียน ช่วงอายุระหว่าง 10-19 เพศชาย 120 คน คิดเป็นร้อยละ 50.6 เพศหญิง 117 คน คิดเป็นร้อยละ 49.4 ช่วงอายุระหว่าง 20-29 เพศชาย 3 คน คิดเป็นร้อยละ 74.0 เพศหญิง 1 คน คิดเป็นร้อยละ 25.0 ด้านระดับการศึกษา ผู้ตอบแบบสอบถาม ที่เป็นผู้บริหาร จบการศึกษาระดับปริญญาตรี เพศชาย จำนวน 25 คน คิดเป็นร้อยละ 31.6 เพศหญิง 2 คน

คิดเป็นร้อยละ 2.5 ระดับปริญญาโท เพศชาย จำนวน 31 คน คิดเป็นร้อยละ 51.7 เพศหญิง 11 คน คิดเป็นร้อยละ 18.3 ระดับปริญญาเอก เพศชายจำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 100 ผู้ตอบแบบสอบถามที่เป็น ครู จบการศึกษาระดับ ปริญญาตรี เพศชาย จำนวน 21 คน คิดเป็นร้อยละ 26.6 เพศหญิง 31 คน คิดเป็นร้อยละ 39.2 ระดับ ปริญญาโท เพศชาย จำนวน 14 คน คิดเป็นร้อยละ 40 เพศหญิง 4 คน คิดเป็นร้อยละ 11.4

สรุประดับความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครู และผู้เรียน ที่มีต่อบทบาทของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จังหวัดสุรินทร์ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้ ด้านคุณลักษณะพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนพบว่า ผู้บริหารสถานศึกษา ครู และนักเรียน มีความพึงพอใจด้านคุณลักษณะพระสอนศีลธรรม อยู่ในระดับมากทุกข้อ ซึ่งเรียงอันดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยดังนี้ คือการแต่งกายเรียบร้อย การประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี การเป็นตัวอย่างในด้านกิริยามารยาทและความประพฤติ ปฏิบัติตามระเบียบของโรงเรียน เอาใจใส่นักเรียน ใฝ่รู้ใฝ่ศึกษา มาสอนตรงเวลา เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมพบว่ามีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก สรุปได้ว่าผู้บริหารสถานศึกษา ครู และนักเรียน มีความพึงพอใจต่อ บทบาทต่อพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ด้านคุณลักษณะพระสอนศีลธรรมอยู่ในระดับมาก ด้านเนื้อหาวิชาที่สอน พบว่า ผู้บริหารสถานศึกษา ครู และนักเรียน มีความพึงพอใจต่อ บทบาทพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มีความพึงพอใจด้านเนื้อหาวิชาที่สอนอยู่ในระดับมากทุกตัวชี้วัด ซึ่งเรียงอันดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยดังนี้ คือเนื้อหามีความถูกต้องด้านวิชาการ เนื้อหาสอดคล้องกับวัตถุประสงค์รายวิชา เนื้อหาที่น่าสนใจ เนื้อหาเหมาะสมกับเวลา เนื้อหาความทันสมัย เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมพบว่ามีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก สรุปได้ว่าผู้บริหารสถานศึกษา ครู และนักเรียน มีความพึงพอใจต่อบทบาทพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ด้านเนื้อหาวิชาที่สอนอยู่ในระดับ มาก ด้านวิธีการสอน พบว่าผู้บริหารสถานศึกษา ครู และนักเรียน มีความพึงพอใจต่อบทบาทพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ด้านวิธีการสอนอยู่ในระดับมากทุกตัวชี้วัด ซึ่งเรียงอันดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยดังนี้ คือ การใช้วิธีการสอนแบบยกอุทาหรณ์เล่านิทานประกอบ การใช้วิธีสอนแบบทำเป็นตัวอย่าง การใช้วิธีสอนเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา การใช้วิธีสอนแบบการใช้อุปกรณ์การสอน การใช้วิธีการสอนแบบการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมพบว่ามีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก สรุปได้ว่าผู้บริหารสถานศึกษา ครู และนักเรียน มีความพึงพอใจต่อบทบาทพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ด้านวิธีการสอนอยู่ในระดับมาก ด้านการใช้สื่อการสอน พบว่าผู้บริหารสถานศึกษา ครู และนักเรียน มีความพึงพอใจต่อบทบาทพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ด้านการใช้สื่อการสอนอยู่ในระดับ มาก 4 ตัวชี้วัดและในระดับปานกลาง1 ตัวชี้วัด ซึ่งเรียงอันดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยดังนี้ คือการใช้สื่อการสอนทำให้ผู้เรียนเข้าใจได้ง่าย การใช้สื่อการสอนมีความสอดคล้องกับเนื้อหา การใช้สื่อการสอนดึงดูดความสนใจ การใช้สื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความคิดที่จะตั้งคำถาม การใช้สื่อการสอนมีความทันสมัย เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมพบว่ามีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก สรุปได้ว่าผู้บริหารสถานศึกษาครู

และนักเรียน มีความพึงพอใจต่อบทบาทพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ด้านการใช้สื่อการสอนอยู่ในระดับมาก ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน พบว่าผู้บริหารสถานศึกษา ครู และนักเรียน ที่มีบทบาทต่อพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มีความพึงพอใจด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนอยู่ในระดับมากทุกตัวชี้วัด ซึ่งเรียงอันดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยดังนี้ คือ พระสอนศีลธรรมมีการนำนักเรียนบริหารจัดการเจริญปัญญาก่อนเข้าเรียน พระสอนศีลธรรมนำจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา พระสอนศีลธรรมนำนักเรียนทำโครงการคุณธรรมและกิจกรรมจิตอาสา พระสอนศีลธรรมนำนักเรียนไปปฏิบัติศาสนกิจที่วัด พระสอนศีลธรรมนำจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมพบว่ามีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก สรุปได้ว่าผู้บริหารสถานศึกษา ครู และนักเรียน มีความพึงพอใจต่อบทบาทพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนอยู่ในระดับมาก ด้านการจัดสภาพการเรียนการสอน พบว่าผู้บริหารสถานศึกษา ครู และนักเรียน ที่มีบทบาทต่อพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มีความพึงพอใจด้านการจัดสภาพการเรียนการสอน อยู่ในระดับมากทุกตัวชี้วัด ซึ่งเรียงอันดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยดังนี้ คือ มีพระพุทธรูปหน้าบริเวณโรงเรียน มีพระพุทธรูปประจำห้องเรียน มีความสะอาด สงบ ร่มรื่น มีป้ายพุทธศาสนสุภาษิต วาทีธรรมติดตามที่ต่างๆ มีห้องพระพุทธศาสนาหรือลานธรรม มีป้ายโรงเรียนวิถีพุทธ เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมพบว่ามีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก สรุปได้ว่าผู้บริหารสถานศึกษา ครู และนักเรียน มีความพึงพอใจต่อบทบาทพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ด้านการจัดสภาพการเรียนการสอนอยู่ในระดับ มาก

สรุปการเปรียบเทียบความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครู และผู้เรียน ที่มีต่อบทบาทของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จังหวัดสุรินทร์จำแนกสถานภาพ ตามเพศ อายุ และระดับการศึกษา จากการเปรียบเทียบความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครูและผู้เรียน ที่มีต่อบทบาทพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนจำแนกตาม สถานภาพโดยรวม มีความพึงพอใจไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านคุณลักษณะของพระสอนศีลธรรม โดยรวมไม่แตกต่างกัน แต่เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าข้อการแต่งกายเรียบร้อยและมาสอนตรงเวลา มีความพึงพอใจแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ด้านเนื้อหาวิชาที่สอน พบว่าความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครู และผู้ศึกษาที่มีต่อบทบาทพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนด้านเนื้อหาวิชาที่สอนโดยรวมไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าข้อ เนื้อหามีความถูกต้องทางวิชาการ มีความพึงพอใจแตกต่างกันที่มีนัยสำคัญทางสถิติ .01 ด้านวิธีการสอน พบว่าความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครู และผู้เรียนต่อบทบาทครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนจำแนกตามสถานภาพ ด้านวิธีการสอน โดยรวมไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าไม่แตกต่างกัน ด้านการใช้สื่อการสอน พบว่าความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครู และผู้เรียนต่อบทบาทครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนจำแนกตามสถานภาพ ด้านการใช้สื่อการสอน โดยรวมไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าไม่แตกต่างกัน ด้านการ

จัดกิจกรรมการเรียนการสอน พบว่าความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครู และผู้เรียนต่อบทบาทพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนในด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยรวมไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ผู้บริหารสถานศึกษา ครู และผู้เรียน มีความพึงพอใจต่อบทบาทครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ข้อพระสอนศีลธรรมมีการนำนักเรียนบริหารจัดการจิตเจริญปัญญาก่อนเข้าเรียน พระสอนศีลธรรมนำนักเรียนไปปฏิบัติศาสนกิจที่วัด และพระสอนศีลธรรมนำจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .01 ด้านการจัดสภาพการเรียนการสอน พบว่าความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครูและผู้เรียนต่อบทบาทครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนด้านการจัดสภาพการเรียนการสอนโดยรวมไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อไม่แตกต่างจากการเปรียบเทียบความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครูและผู้เรียน ที่มีต่อบทบาทพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนจำแนกตาม ตามเพศ เปรียบเทียบความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครู และผู้เรียนที่มีต่อบทบาทครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนที่มีเพศต่างกันเปรียบเทียบรายด้านพบว่า ด้านคุณลักษณะพระสอนศีลธรรม โดยรวมมีความพึงพอใจไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าไม่มีความแตกต่างกันที่มีนัยสำคัญทางสถิติ ด้านเนื้อหาวิชาที่สอน พบว่า ความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครู และผู้เรียนที่มีต่อบทบาทครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนที่มีเพศต่างกัน ด้านเนื้อหาวิชาที่สอน โดยรวมมีความพึงพอใจไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อไม่มีความแตกต่างกันที่มีนัยสำคัญทางสถิติ ด้านวิธีการสอน พบว่า ความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครู และผู้เรียนที่มีต่อบทบาทครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนที่มีเพศต่างกัน ด้านวิธีการสอน โดยรวมมีความพึงพอใจไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อไม่มีความแตกต่างกันที่มีนัยสำคัญทางสถิติ ด้านการใช้สื่อการสอน พบว่า ความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครู และผู้เรียนที่มีต่อบทบาทครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนที่มีเพศต่างกัน ด้านการใช้สื่อการสอน โดยรวมมีความพึงพอใจไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อไม่มีความแตกต่างกันที่มีนัยสำคัญทางสถิติ ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน พบว่า ความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครู และผู้เรียนที่มีต่อบทบาทครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนที่มีเพศต่างกัน ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยรวมมีความพึงพอใจไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อไม่มีความแตกต่างกันที่มีนัยสำคัญทางสถิติ ด้านการจัดสภาพการเรียนการสอน พบว่า ความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครู และผู้เรียนที่มีต่อบทบาทครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนที่มีเพศต่างกัน ด้านการจัดสภาพการเรียนการสอน โดยรวมมีความพึงพอใจไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อไม่มีความแตกต่างกันที่มีนัยสำคัญทางสถิติ

จากการเปรียบเทียบความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครูและผู้เรียน ที่มีต่อบทบาทพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนจำแนกตาม อายุ พบว่าความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครูและผู้เรียนต่อบทบาทพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จำแนกตามอายุ โดยรวมไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าไม่แตกต่างกัน เปรียบเทียบความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครู และผู้เรียนที่มีต่อ

บทบาทครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนที่มี อายุ ต่างกันเปรียบเทียบรายด้านพบว่า ด้านคุณลักษณะ
พระสอนศีลธรรม พบว่าความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครูและนักเรียนต่อบทบาทพระสอน
ศีลธรรมในโรงเรียน จำแนกตามอายุ ด้านคุณลักษณะพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนโดยภาพรวมไม่
แตกต่างกัน แต่เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า การแต่งกายเรียบร้อยมีความแตกต่างกันอย่างมี
นัยสำคัญทางสถิติที่ .01 ด้านเนื้อหาวิชาที่สอน พบว่าความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครูและ
นักเรียนต่อบทบาทครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนจำแนกตามอายุ ด้านเนื้อหาวิชาที่สอน โดยภาพรวม
ไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าไม่แตกต่างกัน ด้านวิธีการสอน พบว่าความพึงพอใจของ
ผู้บริหารสถานศึกษา ครูและนักเรียนต่อบทบาทครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนจำแนกตามอายุ ด้าน
วิธีการสอน โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าไม่แตกต่างกัน ด้านการใช้สื่อการ
สอน พบว่าความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครู และนักเรียนต่อบทบาทครูพระสอนศีลธรรมใน
โรงเรียนจำแนกตามอายุ ด้านการใช้สื่อการสอน โดยรวมไม่แตกต่างกัน เมื่อ พิจารณาเป็นรายข้อพบว่า
ไม่แตกต่างกัน ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน พบว่าความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครู
และนักเรียนต่อบทบาทพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนในด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน จำแนก
ตามอายุโดยภาพรวมมีความแตกต่างกัน แต่เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ข้อพระสอนศีลธรรมนำ
นักเรียนทำโครงการคุณธรรมและกิจกรรมจิตอาสา มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .01

ด้านการจัดสภาพการเรียนการสอน พบว่าความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครูและ
นักเรียน ต่อบทบาทครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนจำแนกตามอายุ ด้านการจัดสภาพการเรียนการสอน
โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาโดยรายข้อพบว่าไม่แตกต่างกัน

จากการเปรียบเทียบความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครูและนักเรียน ที่มีต่อบทบาทพระ
สอนศีลธรรมในโรงเรียนจำแนกตาม ระดับการศึกษา พบว่าความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครู
และนักเรียนต่อบทบาทพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จำแนก ระดับการศึกษา โดยรวมไม่แตกต่างกัน
เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าไม่แตกต่างกัน เปรียบเทียบความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครู
และนักเรียนที่มีต่อบทบาทครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนที่มี ระดับการศึกษาต่างกัน เปรียบเทียบราย
ด้านพบว่า ด้านคุณลักษณะพระสอนศีลธรรม พบว่าความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครู และ
นักเรียนต่อบทบาทครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนจำแนกตามระดับการศึกษา ด้านคุณลักษณะพระ
สอนศีลธรรมในโรงเรียน โดยรวมไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าไม่แตกต่างกัน ด้าน
เนื้อหาวิชาที่สอน พบว่าความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครูและนักเรียนต่อบทบาทครูพระสอน
ศีลธรรมในโรงเรียนจำแนกตามระดับการศึกษา ด้านเนื้อหาวิชาที่สอนโดยรวมไม่แตกต่างกัน เมื่อ
พิจารณาเป็นรายข้อพบว่าไม่แตกต่างกัน ด้านวิธีการสอน พบว่าความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา
ครู และนักเรียนต่อบทบาทครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนจำแนกตามระดับการศึกษา ด้านวิธีการสอน
โดยรวมไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าไม่แตกต่างกัน

ด้านการใช้สื่อการสอน พบว่าความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครู และผู้เรียนต่อบทบาทครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนจำแนกตามระดับการศึกษา ด้านการใช้สื่อการสอน โดยรวมไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าไม่แตกต่างกัน ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน พบว่าความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา ครู และผู้เรียนต่อบทบาทครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนในด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน จำแนกตามระดับการศึกษาโดยภาพรวมไม่มีความแตกต่างกันเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อไม่มีความแตกต่างกัน ด้านการจัดสภาพการเรียนการสอน พบว่าความพึงพอใจของผู้บริหารครู และผู้เรียนต่อบทบาทครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนจำแนกตามระดับการศึกษา ด้านการจัดสภาพการเรียนการสอนโดยภาพรวมไม่แตกต่าง เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าไม่แตกต่าง

สรุปข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะเพื่อนำไปพัฒนาการปฏิบัติงานของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนในจังหวัดสุรินทร์

สรุปข้อเสนอแนะด้านคุณลักษณะพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน พระสอนศีลธรรมเมื่อเข้าไปสอนในโรงเรียนแล้วไม่ควรทำตัวสนิทสนมกับนักเรียนคนใดคนหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งอย่าง แต่ควรวางตัวให้เหมาะสมกับการเป็นพระสงฆ์และเป็นครู ด้านเนื้อหาวิชาที่สอนสะท้อนให้เห็นว่าครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนเตรียมตัวในการสอนไม่พร้อมไม่ได้ศึกษาเนื้อหาวิชาที่สอนเท่าที่ควร ควรปรับปรุงในด้านนี้ให้มาก เพราะเนื้อหาที่จะสอนถือว่าเป็นสิ่งสำคัญมากในการเรียน ปัญหาด้านวิธีการสอนและข้อเสนอแนะเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกับปัญหาด้านเนื้อหาวิชาที่สอนเพราะเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกัน ถ้ามีวิธีการสอนที่ดีสามารถทำให้นักเรียนสนใจที่จะเรียนรู้ได้ประกอบกับมีเนื้อหาที่ดีแล้วการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนย่อมประสบความสำเร็จ ปัญหาและข้อเสนอแนะด้านการใช้สื่อการสอน เป็นสิ่งที่สำคัญทำให้เข้าใจได้ว่าครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมีการใช้สื่อในการสอนน้อย เมื่อมีการใช้สื่อน้อยทำให้นักเรียนไม่เข้าใจในเนื้อหาวิชาที่สอน หรือไม่สนใจที่จะเรียนเพราะไม่สนุก ครูพระสอนศีลธรรมจึงควรฝึกสร้างสื่อในการสอน เพื่อเป็นอุปกรณ์ในการสอนการจัดกิจกรรมเสริมการเรียนในเนื้อหาวิชาที่สอนถือเป็นสิ่งสำคัญสำหรับครูในปัจจุบันนี้ เพราะกิจกรรมทำให้เด็กสนใจในการเรียน เช่นกิจกรรมเกี่ยวกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมเล่านิทานประกอบเรื่องในเนื้อหาวิชาที่สอน เป็นต้น ฉะนั้นครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนควรมีกิจกรรมเสริมหลักสูตรเพื่อบูรณาการในการเรียนครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนถือเป็นครูคนหนึ่งโรงเรียน เมื่อเข้าชั้นเรียนสอนนักเรียน จึงควรเอาใจใส่ห้องเรียนให้เป็นระเบียบเรียบร้อย เพื่อให้บรรยากาศเหมาะสมในการเรียนการสอน ทำให้นักเรียนมีความเคารพ เชื้อฟังครูสอนได้

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.) พระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ควรศึกษาคุณลักษณะของครูให้เข้าใจ นำไปประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องและเหมาะสม จะเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับนักเรียน เพื่อที่จะทำให้นักเรียนมีความประพฤติปฏิบัติที่ดียิ่งขึ้นไป

2) พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนควรทำความเข้าใจในการกำหนดเนื้อหาวิชา ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับวิชาที่สอน ก่อนที่จะนำไปใช้ เพื่อที่จะทำให้นักเรียนที่เรียนนั้นไม่สับสนในเรื่องที่จะสอน และจะทำให้นักเรียนมีความเข้าใจได้ง่ายขึ้น

3) พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนควรจะค้นคว้าหาความรู้อยู่เสมอเกี่ยวกับเรื่องของวิธีการสอน เพราะในการสอนนั้นจะต้องสอนอย่างหลากหลายวิธีจะสอนวิธีเดียวไม่ได้ การใช้วิธีการสอนที่หลากหลายนั้น จะทำให้เด็กไม่เบื่อที่จะเรียน และจะทำให้เด็กสนใจที่อยากจะเรียนมากขึ้น

4) พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนควรจะสรรหาสื่อการสอน ใหม่ๆอยู่เสมอ และก็นำไปใช้ให้เหมาะสมกับเนื้อหาและตัวของผู้เรียน เพราะว่าสื่อที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการสอนจะเป็นตัวเรียกความสนใจจากผู้เรียนได้อย่างดี และช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจในเรื่องที่จะเรียนง่ายขึ้น

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) ศึกษาความพึงพอใจที่มีต่อคุณลักษณะของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา

2) ศึกษาความพึงพอใจที่มีการใช้สื่อการเรียนการสอนของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา

3) ศึกษาความพึงพอใจที่มีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา

References

ชุตีระ ระบอบ และคณะ. (2552). *ระเบียบวิธีวิจัย*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.

ธานินทร์ ศิลป์จารุ. (2551). *การวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติด้วยSPSS*. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ปัสซิเนนส์อาร์แอนด์ดี.

ศูนย์อำนวยการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์. (2556). *คู่มือปฏิบัติงานโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน*. พิมพ์ครั้งที่ 2. สุรินทร์ : โรงพิมพ์ร้านเล็กดีไซด์กราฟิค.

สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย. คณะกรรมการจัดทำแผนพัฒนาจิตใจ. (2528). *มิติใหม่ของการพัฒนาจิตใจ*. กรุงเทพมหานคร : สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย.